

П. П. ДОЦЕНКО
«...ЛЛЮТЬСЯ ПАХОЩІ СТРУМИСТІ»

У художньому відображенні дійсності митці слова нерідко конкурують з майстрами пензля, з творцями музики. Слову підвладні простір і час, барви і звуки — все, що сприймає людина органами чуттів. Наприклад, поета-академіка П. Тичину називають великим музикантом і живописцем-колористом, а його збірку «Сонячні кларнети» вважають одним з наймузикальніших творінь світової поезії; поета-академіка М. Рильського називають живописцем пахощів. Назва «живописець», звичайно, дуже умовна, бо немає такої галузі мистецтва, яка б конкурувала з мистецтвом слова у відображенні пахощів. Мабуть, не випадково саме М. Рильський чи не одним з перших звернув увагу на те, як відображаються пахощі у художній літературі. В одному із своїх виступів поет виклав свої спостереження з цього приводу, відзначивши, що «деякі надто категорично твердять, ніби зображення пахощів, запахів тільки недавно знайшло своє право і місце в літературі». Хто зна, чи це так. Згадаймо хоч би літописний переказ про пахощі євшан-зілля. А яку виключну увагу пахощам, запахам приділяли Флобер, Мопассан, Тургенєв, Коцюбинський¹.

Висловлені думки свідчать не тільки про глибоку обізнаність М. Рильського в літературі, але й про його сприйняття прочитаного. Справді, М. Коцюбинський щедро відобразив у своїх творах навколишній світ в його барвах, звуках, пахощах. Під пером художника пахощі постають у нашій уяві з усією повнотою і різноманітністю: «Цвіли яблуні, тихе повітря дихало на нас чудовими пахощами»; «На високих місцях поріс, як джунглі, сизий полин і п'янив повітря»; «Зеленим духом дихнули смереки»; «Тепла хвиля повітря... тихо колихалась поміж маслин і біла в лице нам ароматним прибоєм». Пахощі яблуневого цвіту, полину, смереки, маслини по-різному сприймає людина, і ми не відчули б цієї різниці, коли б письменник обмежився одним узагальнюючим словом *пахнути*. Браження безпосереднього відчуття пахощів створюється своєрідними лаконічними описами, кожен з яких виділяє щось особливе, специфічне: «повітря дихало на нас чудовими пахощами»; «полин п'янив повітря»; «тепла хвиля повітря біла в лице ароматним прибоєм».

У М. Рильського багатство нюхових вражень тісно пов'язане з його безпосереднім спілкуванням з природою під час мисливських мандрів, рибальства, невтомної праці садівника. Його тонкі предметні спостереження! невіддільні від усієї атмосфери нашого життя, в якому сам труд становить собою незрівнянну красу. Згадаймо поетові рядки: «У щастя людського два рівних є крила. Троянди й виноград, красиве і корисне». Тому так хвилює поета цей прекрасний світ природи, напоений пахощами квітів, трав, плодів. Коли надходить весна і в природі «тривога превелика», словесна палітра поета стає особливо емоційно насиченою: «Все тоне у безумній черемшині, Весна пахне молодістю і життям»; «Гірко й ніжно пахне пух зелений»; «Білі груші в млистій прохолоді Пахнуть духом щедрої землі».

Відображаючи чарівний світ пахощів, поет ніколи не повторюється, знаходячи все нові й нові оригінальні вислови, образи: «А вранці — тільки глянь! — квітки уже горять Червоні,... й білі, й майже чорні. І пахощі пливуть над ними неповторні»; «Сонце сховається в морі, Троянди запахнуть п'янкіше»; «Од квітів ллються пахощі струмисті».

Цілий каскад запахів видихають трави, сіно, і всюди про них поет говорить свіжо, по-новому: «Трава в покосах в'яне й просихає, І пахощі, як життедайний струм. У груди ллються»; «На березі отава лила солодке курево ясне»; «Напоєне вином і медом сіно».

З особливою теплою зображує поет дари щедрої осені, багатство її пахощів: «Яблук рум'янець і пахощі трав Осені сипле бобровий рукав». Тонке чуття поета вловлює таке багатство відтінків цих пахощів, що їх словесне відтворення можна зрівняти хіба що з живописом: «Запахла осінь в'ялим тютюном, Та яблуками, та тонким туманом»; «Пахне грибами й медом, вогкістю пахне тією, Що, oprіч назви осінь, немає імені їй».

Яскравим прикладом втілення нового життя в нових образах є вірш М. Рильського

¹ Рильський М. Як парость виноградної лози. К., 1973, с. 174.

«Новий хліб», сама назва якого має глибокий підтекст: новий хліб — це не лише врожай поточного року, як прийнято у нас говорити, а й той, що вирощується в нових умовах соціалістичного життя: «А тепер од хати і до хати Розлива всесильний хліб Міцні та живодайні аромати». «Всесильний» — це той хліб, який мільярдами пудів сиплеться в засіки нашої Батьківщини, він «як золотий, насичений вітрами степовими», «гарячим літом пахне».

Художники слова, майстерно втілюючи в образи свої спостереження, підносять гордість трудівника за свої здобутки на рівень високого мистецтва: «А пшениці, що стоять від обрію до обрію, теж пахнуть, аж п'янять, і створюють якийсь урочистий настрій» (О. Гончар); «Село купалось у теплих пахоцях снопів, соняшників та яблук» (М. Стельмах); «Великий хліб їхав і їхав і на елеватори, і в землянки, і в свіжі оселі. В селі запахло житнім духом» (М. Стельмах).

Виразною настановою на поетизацію праці позначені художні засоби зображення рук хлібороба, що дарують людям багатство й красу: «І пахла житом колосковим Дівоча лагідна долонь» (А. Малишко); «Вона теплими і такими рідними руками, що пахнуть житнім хлібом і свіжим сіном, обтирає чоловікові піт з чола» (М. Стельмах); «Всіма вітрами пахнуть руки, і пахне яблуками хата» (М. Сингаївський).

Гаряче, усім серцем, любить народ свою землю, її безкраї поля і ліси. Земля — джерело усіх благ для людини, усього того, що є корисним і красивим. З думою живе хлібороб постійно. Синонімами стали в наш час вислови *любити землю* і *чути запах землі*. Немало прикладів вираження любові до землі через розкриття її запахів дає наша художня література: «Любив Гайченко землю. Вона говорила до нього, вона пахла йому так, як найкраща страва у свято» (Ю. Збанацький); «Навколо в обіймах степової тиші ніжилася земля, як приласкана кохана дівчина: вона дихала і сходила парою, і якби захотіла припасти до неї щокою, то почула б, яка вона тепла, і спіймала б тонкий, ні з чим не зрівнянний запах ніжнього дихання, в якому особливо відчувався гіркуватий трунок зрізаних плугом корінців» (Г. Тютюнник).

Пристрасно-захоплені рядки про запахи землі знаходимо в О. Довженка: «Пахне нічними квітами земля, пахне плодами і листям, і медом соняшників, і медом тютюну, і медом гречки. Все довкола пахне, навіть пил на дорозі і навіть роса».

Вдумливо і спокійно викарбовує свою прозу М. Стельмах: «— Кажеш: найкраще земля пахне восени? — пригадує всі пахоці Мірошніченко і глибше вбирає ніздрями повітря. Справді, ранньою весною земля у них пахне тільки відпаром і березовим соком, що йде від лісів, а тепер в одно зійшлися настої прив'ялого соку дерев і кадіння укропу, яблуневе пахллія і медвяний повіт тютюнових папуш, прісний солод відволоженої кукурудзи і різкий приємний дух чорнобривців».

Багатство і різноманітність словесних образів для передачі пахоців хліба, землі є складовою частиною художніх засобів поетизації праці. Кожен з майстрів виробляє свою власну систему мовно-художніх засобів поетизації праці. Цьому служить, зокрема, відображення відчуттів запахів.